

Markku Helin

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lakivaliokunnan kuulemisessa (18.11.2021) minua pyydettiin avioliittolain muuttamista koskevaan hallituksen esitykseen (**HE 172/2021 vp**) liittyen vastaamaan kirjallisesti kysymyksiin, jotka valiokuntaneuvos Tuokila toimitti minulle myöhemmin samana päivänä. Tässä ovat vastaukseni.

Pakottamalla solmitun avioliiton kumoaminen

1. Tulisiko pakkoavioliiton uhreilla olla mahdollisuus myös avioliiton mitätöintiin? Mitä vaikutuksia avioliiton mitätöinnillä olisi avioliiton osapuolille ja heidän mahdollisille lapsilleen hallituksen esitykseen verrattuna?

Vastaus:

Mielestäni tällaista vaihtoehtoa ei tulisi säätää. Jos mitätöinti ja kumoaminen olisivat vaihtoehtoja, se johtaisi taktiseen käyttäytymiseen. Hakija valitsisi sen vaihtoehdon, jota hän pitää itselleen edullisempänä omien joko lasten huoltoa tai omaisuuden jakoa koskevien tavoitteidensa kannalta. Toisen osapuolen kannalta tällainen valinta voisi olla hyvin epäreilu. Lapsen etu ei enää olisi määräävä lapsen huoltoa järjestettäessä, mikä olisi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vastaista. Omaisuuden jaon osalta poikettaisiin nykyisen lain periaatteista, joiden mukaan omaisuuden jaon tulee perustua toisaalta yhteisen talouden hyväksi annettuun panokseen ja toisaalta kummankin puolison tarpeeseen jatkaa elämää eron jälkeen.

Avioliiton mitätöinti tarkoittaisi sitä, ettei avioliittoa ole ollut. Ne oikeudet ja velvollisuudet, jotka puolisoille syntyivät avioliittoon vihkimisen myötä, katoaisivat. Puolisoilla ei olisi oikeutta omaisuuden jakoon, puolisoiden sopimukset, kuten avioehdot, kävisivät mitättömiksi, avioliiton aikana syntyneiden lasten isyys ei määräytyisi avioliiton perusteella eikä aviomiehellä olisi oikeuksia tai velvollisuuksia lasta kohtaan. Nämä vaikutukset olisivat kielteisiä lasten aseman ja heikommassa asemassa olevan puolison kannalta. Hallituksen esittämä malli, jossa tukeudutaan avioeroa koskevan sääntelyyn, on mitättömyysvaihtoehtoa parempi.

Ajatus, että avioliiton mitätöinti palauttaisi osapuolet siihen tilanteeseen, jossa he olivat ennen vihkimistä, on haitallinen yksinkertaistus. Mitä pitempi aika on kulunut vihkimisestä, sitä enemmän puolisoille on kertynyt yhteistä elämänhistoriaa ja asioita, jotka on eron yhteydessä järjestettävä.

2. Tulisiko pakkoavioliiton uhrin itse saada valita avioeron, avioliiton kumoamisen ja avioliiton mitätöimisen väliltä?

Vastaus:

Jos hallituksen esitys hyväksytään, asianomainen voi valita avioeron ja avioliiton kumoamisen väliltä. (Avioliiton kumoaminen on asiallisesti avioero ilman harkinta-aikaa.) Useimmat todennäköisesti vaatisivatkin vaihtoehtoisesti joko avioliiton kumoamista tai toissijaisesti – jollei näyttö pakottamisesta tuomioistuimen mukaan riitä – avioeroa. Tässä ei mielestäni ole huomauttamista.

Valintaoikeus avioliiton kumoamisen ja avioliiton mitättöimisen välillä olisi sitä vastoin mielestäni hyvin ongelmallinen. Tällöin luovuttaisiin eteenpäin katsovasta ja erosta johtuvien asioiden sovinnoista järjestämistä painottavasta oikeuspolitiikasta. Avioliiton solmimisaikaan liittyvät, ehkä hyvin kaukaiset tapahtumat määräisivät omaisuuden jaon ja lasten aseman (ks. vastausta kysymykseen 1). Edes vuoden 1929 avioliittolaki, jossa avioliittoon pakottaminen oli avioliiton peruutumisperuste, peruutuminen ei ollut mitättömyyttä, vaan avioliitosta johtuneet oikeudet ja velvollisuudet säilyivät pääosin.

3. Tulisiko ehdotettua sääntelyä pakkoavioliiton osalta vielä täydentää ja jos tulisi, millä tavoin? Jos tulee heikennyksiä lasten tai puolisoitten asemaan, miten tällaiset vaikutukset voidaan välttää?

Vastaus:

Koska avioliiton kumoaminen on asiallisesti avioero, joka myönnetään ilman harkinta-aikaa, ei tulisi luoda uutta instituutiota, vaan lisätä pakottaminen avioliittolain 27 §:ään yhdeksi perusteeksi avioeron myöntämiselle ilman harkinta-aikaa. Uuden, avioeron kanssa käytännössä identtisen instituution luominen on mielikuvapolitiikkaa ja vastoin lainsäädännön selkeystavoitteita.

Pakottamisen käsitettä tulisi täsmentää lakivaliokunnan mietinnössä, jotta oikeuskäytäntöä ohjataan riittävästi. Avioliiton kumoamiskanteelle tulisi mielestäni asettaa määräaika, esimerkiksi yksi vuosi siitä, kun osapuoli on vapautunut tilasta, jonka vuoksi hän ei ollut voinut antaa pätevästi suostumustaan avioliittoon. Jos puoliso myöhemmin päätyy siihen, että avioliitto on purettava, ero myönnettäisiin harkinta-ajan jälkeen.

Avioliiton kumoaminen, asiallisesti avioeron myöntäminen ilman harkinta-aikaa, ei edellytä lapsen asemaa eikä omaisuuden jakoa koskevien sääntelyiden muuttamista, sillä avioerotapauksia koskevat säännökset ovat toimivia myös näissä tapauksissa. Jos sitä vastoin päädyttäisiin avioliiton mitättömyyteen, olisi säädettävä sekä lasten asemasta että omaisuuden jaosta, jotta nämä kysymykset eivät jäisi järjestämättä.

4. Mahdollistaako ehdotettu avioliiton kumoaminen väylän pikaeroille?

Vastaus:

Jos avioliittoon pakottamisesta vaaditaan luotettava näyttö, vaara järjestelmän väärinkäytöstä jää vähäiseksi. Mitä vähemmän näyttöä pakottamisesta vaaditaan, sitä suuremmaksi kasvaa riski siitä, että avioliiton kumoamista käytetään maksuttoman pikaeron saamiseksi siten, että epäonnistumisesta ei jää jälkiä väestötietojärjestelmään. Olisi toivottavaa, että lakivaliokunta mainitsisi mietinnössään avioliiton kumoamista koskevan oikeudenkäynnin olevan luonteeltaan

indispositiivinen. Se tarkoittaa muun muassa sitä, että vastapuolen tunnustaminen ei riitä näytöksi pakottamisesta.

5. Mahdolliset lisähuomiot avioliiton kumoamiseen prosessina?

Kuten edellä totesin, olisi toivottavaa sisällyttää lakivaliokunnan mietintöön lausuma, jonka mukaan avioliiton kumoamista koskeva oikeudenkäynti on indispositiivinen ja että vastapuolen myöntäminen ei siten riitä näytöksi pakottamisesta.

Käsitykseni mukaan avioliiton kumoamista koskevassa oikeudenkäynnissä tulee noudattaa normaaleja todistustaakkaa koskevia periaatteita. Hakijan on toisin sanoen esitettävä pakottamisesta näyttö. Todistustaakan kääntäminen ei mielestäni ole mahdollista, sillä negatiivista seikkaa, sitä että pakottamista ei ole tapahtunut, on mahdotonta näyttää.

Ulkomaisten alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen

6. Tulisiko nykytilaa muuttaa HE:ssä ehdotetun sijaan niin, että ulkomailla alaikäisenä solmittuja avioliittoja ei tunnustettaisi Suomessa missään tilanteessa (riippumatta osapuolten liittymistä Suomeen)? Vaatiiko tyttöjen ja naisten oikeuksien sekä lasten yhdenvertaisuuden edistäminen tällaista muutosta ja helpottaisiko se käytäntöä? Mitä muita vaikutuksia tällaisesta muutoksesta mahdollisesti olisi?

Vastaus:

Ulkomailla solmitun avioliiton tunnustamista koskevan sääntelyn kiristäminen on hallituksen esityksen asiallisesti tärkeämpi osa. Kuten hallitus itsekin toteaa, pakkoavioliittoja koskevan sääntelyn merkitys on lähinnä symbolinen, sillä avioliiton kumoamista koskevat tapaukset jäävät harvinaisiksi. Sitä vastoin sillä, miten ulkomailla solmittuihin avioliittoihin suhtaudutaan, on huomattava käytännön merkitys. Hyvin monissa maissa – joukossa myös useita eurooppalaisia maita – avioliiton alin solmimisikä on vähemmän kuin 18 vuotta. Osassa maailmaa, kuten Kaakkois-Aasiassa ja Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, nuorten naisten avioituminen ennen 18 ikävuotta on myös yleinen käytäntö.

Kansainvälisen yksityisoikeuden peruslähtökohta on erilaisuuden suvaitseminen. Maailmassa on satoja lainsäädäntöalueita, joiden lait poikkeavat toisistaan. Suvereenisuus tarkoittaa juuri oikeutta itse päättää lainsäädännöstään. Jotta kansainvälisesti liikkuvien ihmisten oikeudet ja velvollisuudet eivät päättyisi rajalla, on käytännössä pakko hyväksyä tuo erilaisuus niin pitkälti kuin oman oikeusjärjestyksen perusarvoja ei räikeästi loukata.

Jos sääntelyä hallituksen esittämästä kiristettäisiin ja säädettäisiin yleinen tunnustamiskielto, se tarkoittaisi sitä, että alle 18-vuotiaana ulkomailla solmittuun avioliittoon perustuvat oikeudet ja velvollisuudet lakkaisivat rajalla. Avioliittoa ei Suomen lain silmissä ole, avioehtosopimukset ja muut aviovarallisuutta koskevat sopimukset ovat mitättömiä, lapset ovat avioliiton ulkopuolella syntyneitä, aviomies ei ole heidän isänsä eikä huoltajansa eikä hänellä ole elatusvelvollisuutta lapsiin nähden. Aviomies on Suomen lain silmissä poikamies ja vapaa solmimaan avioliiton täällä. Vaimokin voisi teoriassa käyttää tätä vapautta, mutta suomalaisesta suhtautumisesta riippumatta hän on avioliitossa ainakin vihkimisvaltion lain mukaan ja todennäköisesti myös oman kulttuurinsa

piirissä ja joutuisi kohtaamaan siitä aiheutuvan haitan ja oikeussuhteiden sekavuuden. Avioliiton tunnustamatta jättäminen vaikuttaa siten tavallisesti heikompien osapuolien eli vaimon ja lasten kannalta epäedullisesti.

Yleisen tunnustamiskiellon säätäminen olisi sikälikin perusteetonta, että sellaisella ei ole minkäänlaista preventiivistä vaikutusta. Puolisot, joilla ei ole liittymiä tänne ja jotka avioituvat esimerkiksi Intiassa, Skotlannissa tai USA:ssa eivät ajattele sitä, miten Suomen laki heidän liittoonsa suhtautuu, eikä heiltä voida sitä edellyttäkään.

Hallitus esittää avioliiton tunnustamisen kiristämistä, jos jommallakummalla vihittävistä oli vihkimisen ajankohtana asuinpaikka Suomessa. Ehdotus on yleistä tunnustamiskieltoa ymmärrettävämpi, sillä näissä tapauksissa osapuolten on ainakin periaatteessa mahdollista ottaa Suomen lainsäädäntö huomioon. Lakivaliokunnalle jättämässäni kirjallisessa lausunnossa arvioin lakiehdotuksen preventiivisen vaikutuksen kuitenkin vähäiseksi, sillä osapuolet toimivat pikemminkin oman kulttuurinsa pohjalta kuin noudattavat lainsäädäntöä, jota eivät tunne. Niissä tapauksissa, joissa ehdotetun lain ennalta estävä teho ei riitä, hallituksen ehdottama laki johtaa siihen, että puolisot joutuvat kohtaamaan kaikki ne edellä kerrotut haitat, jotka seuraavat siitä, että avioliittoa ei tunnusteta. Niiden lisäksi tunnustamatta jättäminen johtaa siihen, että Suomeen ei yleensä voida palata ainakaan perheenä, koska aviopuoliso ei Suomen lain silmissä ole aviopuoliso eikä saa täällä oleskelulupaa. Kuitenkin juuri Suomeen palaaminen parhaiten eliminoidisi alaikäisavioliiton tyyppillisen haitan, sen että naisen koulunkäynti tai työssäkäynti estyy ja hän joutuu jäämään palkattomaksi työvoimaksi aviomiehensä perheeseen. Ehdotuksen kielteiset lapsivaikutukset ja vaikutukset naisten asemaan ovat siten ilmeiset.

Hallitus ehdottaa, että avioliitto voitaisiin kuitenkin tunnustaa erityisestä syystä. Tämä ehdotus on tärkeä, koska ilman tätä mahdollisuutta rikkoisimme kansainvälistä velvollisuuttamme suojata perhe-elämää. Kirjallisessa lausunnossani lakivaliokunnalle katsoin kuitenkin, että ehdotettu sääntely ei toimi käytännössä. Kysymys avioliiton pätevyydestä tulee useimmiten esille sellaisen toisen asian esikysymyksenä, jonka yhteydessä ei voida selvittää erityisen syyn olemassaoloa. Ehdotettu laki toimii sen vuoksi oletusasetuksensa mukaisesti ja johtaa siihen, ettei avioliittoa ratkaistavana olevassa asiassa katsota olevan olemassa. Nykyinen laki, jossa oletusasetus on päinvastainen mutta joka aina mahdollistaa tunnustamisen epäämisen, jos avioliittoon vetoaminen kyseisessä yksittäistapauksessa olisi oikeusjärjestyksemme perusteiden vastaista, toimii sitä vastoin oikein ja suojaavasti.

Näillä perusteilla katson, että ehdotettua 115a §:ää ei tulisi lisätä avioliittolakiin. Nykyinen laki toimii hyvin, kansainvälisessä yksityisoikeudessa vakiintuneiden periaatteiden mukaisesti ja silti mahdollistaa korjaavan puuttumisen niissä melko harvinaisissa tapauksissa, joissa avioliiton tunnustaminen olisi perusarvojemme vastaista.

Helsingissä 22.11.2021

Markku Helin
perhe- ja perintöoikeuden professori (emeritus)